

**ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ
ФУНКЦІОНУВАННЯ
СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ В
УМОВАХ КОМЕРЦІЙНОГО
РОЗРАХУНКУ**

**FINANCIAL MECHANISM OF
FUNCTIONING OF
ENTERPRISES IN THE
CONDITIONS OF COMMERCIAL
CALCULATION**

У статті досліджено сутність фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку, представлено модель визначення обсягу операційної діяльності, що забезпечує оптимізацію операційного прибутку з урахуванням обмежень щодо операційного ризику та окупності фінансових витрат.

Ключові слова: фінансовий механізм, комерційний розрахунок, прибуток, операційний ризик.

An essence of financial mechanism of functioning of enterprises in the conditions of commercial calculation is investigated in the article. The model of determination of operating activity volume which provides the optimization of operating profit taking into account limitations in relation to an operating risk and recoupment of financial charges is presented.

Keywords: financial mechanism, commercial calculation, income, operating risk.

Вступ. Забезпечення збалансованості економіки, раціональне використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, створення гнучких виробництв, що відповідають запитам споживачів і досягненням науково-технічного прогресу, можливі лише в умовах формування ефективних фінансових та організаційно-економічних механізмів функціонування окремих

суб'єктів господарювання та їх взаємодії в межах різнорівневих економічних систем. Важливою складовою цих механізмів є фінансовий механізм діяльності господарюючих суб'єктів на умовах комерційного розрахунку, оскільки саме такі підприємства формують основу сучасного ринкового господарства. В умовах ринку підприємство виступає незалежним товаровиробником, економічний простір якого є практично необмеженим, але цілком залежить від уміння фінансових менеджерів здійснювати беззбиткову діяльність, своєчасно адаптувати виробництво до умов зовнішнього середовища, що постійно змінюються під впливом багатьох контрольованих та неконтрольованих факторів. Характерною особливістю ринкового механізму є надання підприємствам можливості саморегулювання господарської діяльності, налаштування її на раціональний ефективний режим.

Аналіз стану дослідження проблеми. Теоретико-методологічні питання ефективної організації роботи підприємств на основі методу комерційного розрахунку знайшли відображення у працях багатьох відомих закордонних і вітчизняних вчених-економістів, зокрема, З. Атласа [1], І. Бланка [2], С. Брагінського [3], С. Мухіна [4], З. Хендриксен [8], В. Юрова [9] та ін. Однак проблема формування ефективного фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання, які здійснюють свою діяльність на основі методу комерційного розрахунку, залишається не вирішеною остаточно.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування сутності та особливостей застосування фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку і розробка напрямів його удосконалення.

Результати. Оскільки комерційний розрахунок як метод господарювання заснований на порівнянні результатів з витратами, здійсненими для їх отримання, основу відповідного йому фінансового механізму становить механізм формування, використання та розподілу прибутку, забезпечення зростання рентабельності діяльності підприємства. Прибуток – це кінцевий

фінансовий результат, що характеризує виробничо-господарську діяльність всього підприємства, тобто складає основу його економічного розвитку.

Зміни в обсягах прибутку підприємств різних галузей економіки України за 2004-2006 роки дозволяють стверджувати про необхідність створення дієвих фінансових механізмів їх функціонування як самостійних господарюючих суб'єктів в складних умовах сучасних ринкових трансформацій.

Як свідчать статистичні дані [5], в Україні протягом 2004-2006 років спостерігалось загальне підвищення абсолютної суми прибутку підприємств та організацій, що працюють на умовах комерційного розрахунку (за виключенням малих підприємств та бюджетних організацій). Так, у 2006 році прибуток від звичайної діяльності до оподаткування в цілому по країні підприємств і організацій, що працюють на умовах комерційного розрахунку (без малих підприємств) склав 70236,8 млн. грн., що на 57,6% та 21,9% вище, ніж у 2004 та 2005 роках відповідно. Одночасно спостерігається і зростання частки прибуткових суб'єктів господарювання із їх загальної кількості з 65,2% до 69,1%.

Наведені тенденції забезпечені за рахунок підвищення ефективності господарювання в таких сферах економічної діяльності, як: промисловість (середньорічний темп зростання прибутку 33,3%), операції з нерухомістю (96,1%), фінансова діяльність (31,6%), будівництво (31,4%), сільське господарство (3,1%), колективні та індивідуальні послуги, діяльність у сфері культури та спорту (36,6%). Однак, із цих вказаних сфер діяльності лише в промисловості, операціях з нерухомістю та фінансовій діяльності спостерігається стабільне нарощування обсягів прибутку та частки прибуткових підприємств.

Підприємства торгівлі та послуг з ремонту на протязі періоду, що аналізується, працювали прибутково, але за підсумками 2006 року їх ефективність дещо знизилася в наслідок збільшення серед них частки збиткових (з 25,9% до 27,3%) і відносно більш інтенсивного зростання обсягу отриманого збитку порівняно з динамікою отримання прибутку. Так, якщо темп

зростання фінансового результату прибуткових підприємств даної сфери в 2006 році становив лише 8,8%, то відносна швидкість збільшення збитків відповідного періоду за цією групою підприємств склала близько 71%. Аналогічні процеси відбулися і в сфері транспорту та зв'язку, де темпи зростання фінансових результатів для прибуткових та збиткових підприємств становили у 2006 році відповідно 6,6% і 74,3%.

Готельне та ресторанне господарство протягом досліджуваного періоду перейшло від збитків, які у 2004 році становили 30,6 млн. грн., до прибуткового функціонування. Однак в даній галузі не спостерігається стабільності щодо ефективності діяльності: у 2006 році порівняно з попереднім роком прибутки галузі скоротилися на 1,1% та склали 114,6 млн. грн.

В галузі освіти на протязі періоду, що аналізується, відбувається поступове зниження прибутку в середньому на 75% щорічно. За підсумками 2006 року прибуток освітніх організацій, що працюють на умовах комерційного розрахунку, становив 69,5 млн. грн. Дана ситуація є наслідком реалізації державних програм щодо поліпшення фінансування державних освітніх закладів, підвищення їх конкурентоспроможності та декомерціалізації освіти.

Таким чином, обов'язковою умовою функціонування підприємств за методом комерційного розрахунку незалежно від їх конкретних стратегічних цілей є організація господарської діяльності із випуску продукції (виконання робіт, надання послуг) для забезпечення прибутковості своєї діяльності. Прибутковість належить розглядати не тільки як ціль, але й як основну умову ділової активності підприємства, як її результат. Виходячи з цього, менеджмент суб'єктів господарювання, приймаючи управлінські рішення, пов'язані із здійсненням певних інвестиційних вкладень та поточного фінансування діяльності, має перевіряти доцільність та обґрунтованість цих витрат шляхом співставлення їх із очікуваними доходами.

В сучасній економічній теорії існує достатньо велика кількість концепцій прибутку. В переважній їх більшості прибуток трактується як елемент власного капіталу суб'єкта господарювання (табл. 1).

Сучасні теорії прибутку як складової власного капіталу

Назва теорії	Трактування прибутку
Теорія власності	Прибуток як різниця між доходами та витратами нараховується безпосередньо власнику, відображає зростання його добробуту та збільшує його капітал
Теорія господарюючої одиниці	Прибуток – це чистий приріст власного капіталу, без урахування оголошених дивідендів та результатів операцій за рахунками капіталу
Теорія залишкового капіталу	Прибуток залежить від зміни майбутньої оцінки активів та зобов'язань підприємства та його наявність є основною для прийняття управлінських рішень власниками простих акцій
Теорія підприємства	Прибуток трактується з позицій доданої вартості. Прибуток як додана вартість включає всі платежі акціонерам у вигляді дивідендів, проценти кредиторам, заробітну плату робітників, податки державі та нерозподілений прибуток
Теорія фонду	Прибуток трактується як обмеження на використання активів тільки у визначених цілях (спеціальний фонд, фонд допомоги тощо). Найбільш широко використовується у державних та некомерційних організаціях
Теорія глобального прибутку	Ця концепція заснована на твердженні, що традиційні показники валового прибутку, рентабельності, чистого прибутку не охоплюють всієї діяльності підприємства, а характеризують лише окремі сторони або стадію нарахування. Глобальний прибуток (збиток) визначався як приріст (зменшення) вартості майна при постійному капіталі на початок і кінець періоду в припущенні, що кредиторська заборгованість була погашена на початок і кінець періоду

Складено автором за [8, С. 480-487]

Графічне представлення фінансового механізму суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку за діючими стандартами обліку [6] наведено на рис. 1.

Основу фінансового механізму комерційного розрахунку суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки становлять підходи, інструменти та важелі, спрямовані на максимізацію фінансового результату при мінімізації витрат, оптимізацію розподілу чистого прибутку підприємства та максимізацію ринкової вартості бізнесу.

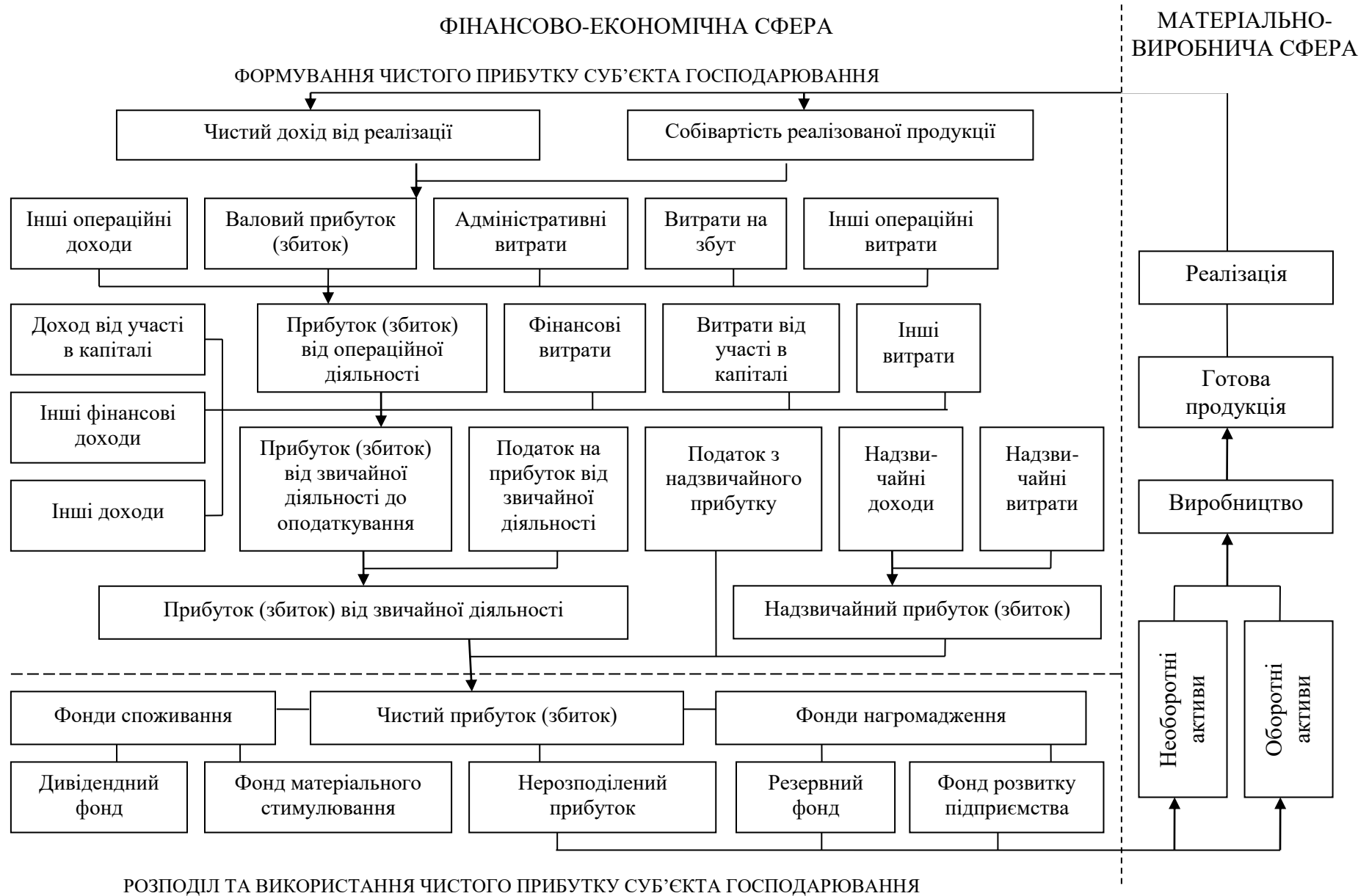

Рис. 1. Фінансовий механізм суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку

З позиції загальної теорії систем кожен суб'єкт господарювання є сукупністю вхідних (матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні, часові ресурси) та вихідних елементів (готова продукція, роботи, послуги), а також процесів їх взаємних перетворень, що мають характер циклічного обертання та капіталоутворення. В рамках даної теорії прибуток виступає як інтегрований параметр ефективності такого циклу обертання, оскільки саме його формування є сутністю та результатом процесу нарощення первинного капіталу.

В найбільш загальному вигляді, прибуток – це деяка функція змінних вхідних елементів, таких як дохід від продажу, предмети праці, робоча сила, засоби праці, рівень податкового тягаря (зовнішній обмежуючий чинник). Разом з тим, підприємство як об'єкт управління є складовою частиною соціально-економічної системи і взаємодіє з іншими її елементами – суспільними інститутами та різними соціальними групами. Елементи соціальної структури суспільства висувають низку вимог, як правило, обмежуючого характеру, до діяльності господарюючих суб'єктів, регулюючи тим самим якісні і кількісні параметри вихідних фінансових потоків підприємства. В загальному випадку ці вимоги можна згрупувати в такі групи обмежень: обмеження екологічного характеру; обмеження соціального характеру; обмеження, пов'язані з охороною праці.

В процесі формування фінансової звітності підприємств фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування створюється в загальному випадку у послідовності, що представлена на рис. 1, та реалізується у вигляді адитивної моделі.

Оскільки модель включає тільки явні величини, що без зусиль формалізуються, то вона є базовою для використання в облікових системах. З погляду економічної адекватності дана модель не є досконалою, оскільки прибуток виступає як міра ефективності тільки внутрішніх господарських процесів.

Проте ефективність фінансового механізму виявляється в трьох складових економічного прибутку:

- величині отриманого доходу;
- величині фактичних (явних) витрат – цей вид витрат є матеріалізованим втіленням рішень, що приймаються в системі управління або, іншими словами, «платою за дію»;
- величині економічних (неявних) витрат, яка дорівнює доходу, що не був отриманий, оскільки альтернативний варіант використання ресурсів був знехтуваний, тобто це – «плата за бездіяльність».

Досягти можливості відображення рівня розвитку економічних відносин та ринкових переваг в суспільстві в процесі моделювання фінансових результатів суб'єктів господарювання можна шляхом комплексного управління формуванням прибутку від операційної діяльності суб'єктів господарювання з врахуванням впливу на нього множини латентних чинників, основними з яких, на нашу думку, є:

- вартість капіталу, що використовується в господарській діяльності;
- рівень операційного ризику.

Оскільки вартість капіталу характеризує частину прибутку, що повинна бути сплачена за використання сформованого або залученого нового капіталу для забезпечення виробництва і реалізації продукції, цей показник виступає мінімальною нормою формування операційного прибутку підприємства, нижньою межею при плануванні його розмірів, тобто:

$$\frac{PR \times (1 - tr)}{TC} \times 100\% \geq WACC, \quad (1)$$

де: PR – фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування, грн.;

TC – загальні операційні витрати, грн.;

tr – ставка податку на прибуток, одн.;

$WACC$ – середньозважена вартість капіталу підприємства, %.

На рівень операційного ризику впливають наступні чинники:

- нестабільність попиту на продукцію, що реалізується підприємством (коливання попиту на продукцію перетворюють діяльність підприємства на більш ризикову);
- нестабільність цін на продукцію та ресурси, що використовуються підприємством;
- можливість змінювати ціни на продукцію в залежності від динаміки цін на ресурси;
- рівень постійних витрат.

Кількісну оцінку операційного ризику дає операційний важіль, який показує на скільки відсотків зміниться прибуток при зміні виручки на 1% і розраховується за формулою:

$$OL = 1 + \frac{FC}{PR}, \quad (2)$$

де: OL – сила впливу операційного важеля, одн.;

FC – постійні витрати, грн.

Ефект операційного важеля піддається контролю на основі врахування залежності сили впливу важеля від величини постійних витрат підприємства [7]. Чим вище рівень постійних витрат і чим менше прибуток, тим сильніша дія операційного важеля. За умови песимістичних прогнозів динаміки виручки від реалізації не бажано збільшувати постійні витрати, оскільки втрата прибутку від кожного відсотка втрати виручки від реалізації може насправді бути в декілька разів більша через дуже сильний ефект операційного важеля. На практиці це означає, що значна питома вага постійних витрат в загальній їх сумі свідчить про послаблення гнучкості підприємства.

З врахуванням вище зазначеного в основу фінансового механізму функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку має бути закладена наступна модель, рішення якої можна знайти за допомогою функції підбору параметрів, що реалізується програмними засобами Excel:

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{FC}{OL-1} \geq \frac{WACC \times TC}{(1-tr) \times 100\%} \\ OL = \frac{1}{1 - \frac{FC}{k_{mc} \times TR}} \\ FC = const \\ k_{mc} = const \end{array} \right. \quad (3)$$

де: k_{mc} – коефіцієнт валової маржі, одн.;

TR – чистий дохід від реалізації продукції, робіт, послуг (без непрямих податків), грн.

На наш погляд, можна стверджувати, що наведена модель дозволяє визначити обсяги здійснення операційної діяльності підприємством, необхідні для забезпечення його прибутковості, самофінансування та самоокупності в плановому періоді.

Висновки. Таким чином, фінансовий механізм функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку передбачає забезпечення прибутковості, самофінансування та самоокупності, які безпосередньо пов'язані із створенням умов для зростання прибутку як основної складової власного капіталу, стабільної діяльності на основі оптимізації джерел фінансування та раціонального їх використання. Важливими напрямками удосконалення фінансового механізму функціонування підприємств в умовах комерційного розрахунку є використання оптимізаційних моделей фінансової рівноваги та операційного аналізу, що дозволяють здійснювати комплексне управління формуванням операційного прибутку та ризиком операційної діяльності.

Список літератури.

1. Атлас З.В., Ионов В.Я. Эффективность производства и рентабельность предприятий. – М.: Мысль, 1977. – 196 с.
2. Бланк И.А. Управление прибылью. – 2-е изд., расш. и доп. – К.: Ника-Центр, 2002. – 752 с.
3. Брагинский С.В., Певзнер Я.А. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления. – М.: Мысль, 1991. – 300 с.
4. Мухин С.А. Прибыль в новых условиях хозяйствования. – М.: Финансы и

статистика, 1988. – 140 с.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // www.stat.gov.ua
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 „Звіт про фінансові результати”: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999р. №87, із змінами та доповненнями // Бухгалтерія: ЗБСЗ. – 2003. – №7. – С. 92–97.
7. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / Под ред. Е.С. Стояновой. – 6-е изд. – М.: Изд-во «Перспектива», 2006. – 656 с.
8. Хендриксен З.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.
9. Юров В.Ф. Прибыль в рыночной экономике: вопросы теории и практики. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 144 с.

Гриценко Л.Л. Фінансовий механізм функціонування суб'єктів господарювання в умовах комерційного розрахунку / Л.Л. Гриценко, І.М. Боярко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 97-103.